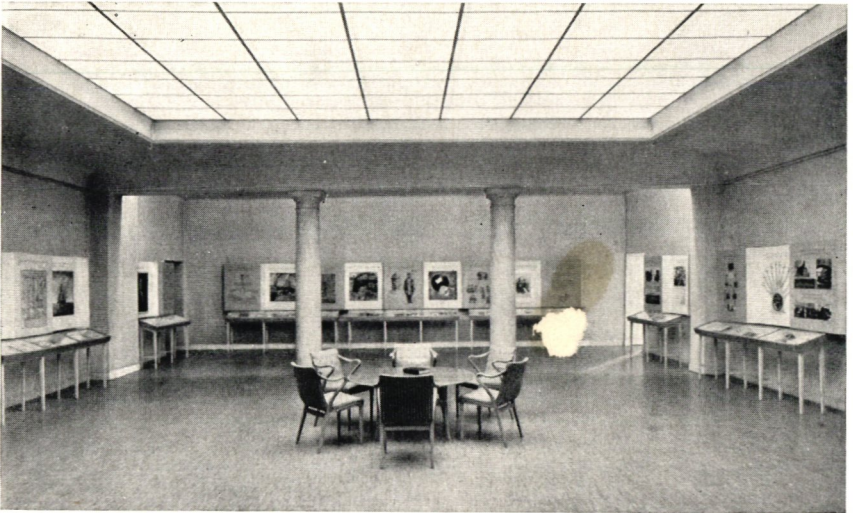

POSTMUSEUM

Postmuseum, exteriör, 1956.

Centralhallen, nedre botten, 1956.

POSTMUSEUM UNDER 50 ÅR

Av Paul Gerhard Heurgren

POSTMUSEI FÖRHISTORIA

Nordiska museets och Skansens skapare Artur Hazelius var den förste, som i vårt land sökte att åt en eftervärld bevara postala föremål. Detta framgår av en den 19 juni 1884 daterad skrivelse från Hazelius till Generalpoststyrelsen. I denna frågades, om poststyrelsen möjligen kunde "finna lämpligt att till Nordiska museets samlingar öfverlämna en del inom verket fordom brukliga men nu alldeles obrukbara föremål, hvilka eljest lätteligen förfaras." Intendenten vid postverkets persedelförråd A. W. Zacco, som 1885 skriftligen tillfrågades av poststyrelsen, om han ansåg det lämpligt, att postala föremål lämnades till Nordiska museet, tillstyrkte detta under motivering att postverkets lokaler voro så upp-tagna, att "tillfälle därinom icke gifves att inrätta ett postmuseum." Kungl. Maj:t medgav 1886 att, om Historiska Museet ej önskade med sina samlingar införliva en del äldre postala föremål, fingo de deponeras i Nordiska museet. Kort härefter lämnade postverket åt detta senare museum postuniformer, postskyltar, brevlådor m. m.

År 1901 fördes frågan om ett postverkets eget museum på tal av sedermera postmästaren Teodor Holm i den av honom utgivna tidskriften "Posten". Holm skrev, att det i vårt land fanns "många och mycket, väl värdt att taga vara på för ett postmuseum, det våga vi med bestämdhet påstå. Men det ligger fara i dröjsmål, och det myckna, som *nu* är till finnandes, har, om det fortfarande skall vara spridt allt landet rundt en benägenhet att försvinna." Idéns förverkligande kom dock Holm ej att så mycket ägna sig åt.

I samband med det första allmänna nordiska posttjänstemannamötet i Stockholm 1903 ordnades en utställning av gamla postala föremål för att väcka intresse för ett svenskt postmuseum och för att söka rädda gångna tiders postala ting. Den drivande kraften vid ordnandet av denna utställning var dåvarande postexpeditören, sedermera postdirektören E. G. Lannge.

Utställningen pågick under tiden 27 augusti—6 september 1903 i det nuvarande Centralposthuset i Stockholm. Åkdonen utställdes på gården

till denna byggnad. På utställningen fanns även svängmontrer med frimärken.

Förarbeten till en postverkets egen frankoteckenssamling hade långt tidigare gjorts. Redan i början av 1870-talet började Generalpoststyrelsen arbeta på att få en så fullständig samling som möjligt av utländska frimärken. Världspostkongressen i Paris beslöt 1878, att de länder, som tillhörde den fyra år tidigare bildade Världspostföreningen, skulle tillställa varandra fullständiga samlingar av sina frankotecken. Numera erhålla alla postverk från föreningens byrå i Bern 3 st. av varje nytt frankotecken, som utkommer i de olika länderna.

Ett antal föremål, som enskilda utställde på 1903 års postutställning, skänktes sedan till postverket för att i en framtid införlivas med ett blivande postmuseum. Dessa jämte postverkets egna föremål överflyttades efter utställningens slut till posthuset Lilla Nygatan 6 i Stockholm.

Generalpostdirektör J. E. von Krusenstjerna, som var chef för postverket i början av 1900-talet, uppdrog efter postutställningens slut åt Lannge att utreda frågan om ett svenskt postmuseum. I oktober 1904 inlämnade Lannge till poststyrelsen en längre skrivelse, i vilken han ingående dryftade museifrågan och uppdrog konturerna för museets verksamhet. Redan från början ansåg han att denna borde dels genom en historisk samling belysa postverkets utveckling dels ock genom en annan samling av inom posttjänsten använda moderna persedlar och inventarier visa verkets ståndpunkt och verksamhet i nuvarande tid.

Den 5 december 1905 protokollfördes ett inom Generalpoststyrelsen fattat beslut om ett postmuseum. Då detta protokoll kan kallas för museets födelseurkund återges det huvudsakliga därav, en enda lång mening: "Så väl med hänsyn till angelägenheten däraf, att de i postverkets ägo befintliga äldre föremål av postalt värde, af hvilka en del blifvit från skilda orter i landet till förrådet (=persedelförrådet i poststyrelsen) insamlade, måtte på ändamålsenligt sätt förvaras, så att desamma komme till afsedt gagn vid studiet af gångna tiders postförhållande, som ock med tanke därpå att uppslag till behöfliga förbättringar m. m. i åtskilliga hänseenden lättare skulle vinnas, därest för posttjänsten afsedda redskap m. m. af olika slag, men af modern beskaffenhet, blefve på ett ställe i modeller eller afbildningar sammanförda till beseende icke blott af verkets funktionärer utan äfven af en intresserad allmänhet samt slutligen på det att postverkets värdefulla samlingar af in- och utländska frankotecken måtte blifva för en större

publik lätt tillgängliga”, beslöt poststyrelsen ”att postverkets persedel-förråd skulle tillökas med en afdelning, inrättad till ett postmuseum samt tills vidare ställd under persedelintendentens öfverinseende, att i sagda museum skulle jämväl utställas postverkets å montrar uppsatta samlingar af in- och utländska frankotecken, hvilka samlingars vård och komplettering fortfarande skulle åligga frimärksintendenten”. Till lokal för museet uppläts i posthuset Lilla Nygatan 6 nio rum, av vilka sju kommo att användas för exponering av föremål, nämligen tre för de historiska samlingarna, tre för modellsamlingen och ett rum för frimärkssamlingarna.

POSTMUSEUM 1906—1912

I december 1906 hade Lannge hunnit ordna Postmuseum, som invigdes den 15 i denna månad, i närvaro av bl. a. prins Gustaf Adolf och hans gemål, prinsessan Margareta, samt generalpostdirektör von Krusenstjerna. Följande dag öppnades museet för allmänheten.

Efter Postmusei invigning skrev Lannge i den av honom redigerade ”Tidskrift för postväsendet” en längre skildring om museet och slutade med följande ord: ”Tanken att ej låta museumsföremålen vara blott nummer i en samling, utan lefvandegöra dem, kan och bör än ytterligare utvecklas. Museet skall ej i upphöjd afskildhet vänta att människorna skola komma och söka plocka de kunskapens frukter, det bär, museet skall träda mot människorna och bjuda dem dessa frukter. I anslutning till föremålen i postmuseet böra hållas föredrag om svenska postverkets utveckling och nuvarande ståndpunkt för deltagare i postala undervisningskurser, för postfunktionärer i öfrigt samt för den stora allmänheten. Så skulle museet blifva, hvad det bör vara, en postverkets läsebok för ung och gammal, med allvar mängdt in i ’det roliga’.” Detta var ett bra program.

Redan vid öppnandet av Postmuseum fanns inom det ett ganska betydande bokförråd, som till stor del hopbragts av postmästare T. Holm. Boksamlingen ökades sedan avsevärt genom gåvor, framför allt från Posttjänstemännens Förenings styrelse. Efter det poststyrelsen upprättat ett eget bibliotek överflyttades 1912 dit största delen av museets boksamling.

Lannge hade tjänst i poststyrelsen, var lärare i postelevkurs, redaktör för en postal tidskrift samt verksam i posttjänstemännens föreningsliv.

Han hade därför, förklarligt nog, ej mycken tid över för det museum, som han har den stora äran av att ha grundat. Redan 1910 befordrades han till överkontrollör vid postdirektionen i Göteborg och måste då lämna skötseln av Postmuseum.

Som efterträdare till Långe inträdde dåvarande notarien, sedermera postmästaren i Uppsala V. K. A. Petrelius, som kvarstod i denna befattning till april 1913. Petrelius' tid som föreståndare blev för kort för att han skulle kunna hinna med några större insatser. Av arkivhandlingarna framgår dock att han tagit initiativ till en del förbättringar.

1913—1933

Den 25 april 1913 bestämde Generalpoststyrelsen, att Postmuseum skulle förläggas som en särskild avdelning under postverkets persedelförråd samt att sekreteraren på andra byrån skulle utan särskild ersättning vara föreståndare för museet. Dåvarande sekreteraren på denna byrå var sedermera förste intendenten, friherre J. R. G. Rudbeck, som på grund av sin omfattande humanistiska bildning och sitt stora forskarintresse var väl skickad att taga hand om museet. Tidigare hade han ordnat frimurarnas i Stockholm arkiv och grundat deras museum. Som medhjälpare hade Rudbeck under ett tiotal år postexpeditören och bokexperten B. A. G. Lundell, som bl. a. lade upp museets första inventarieförteckning.

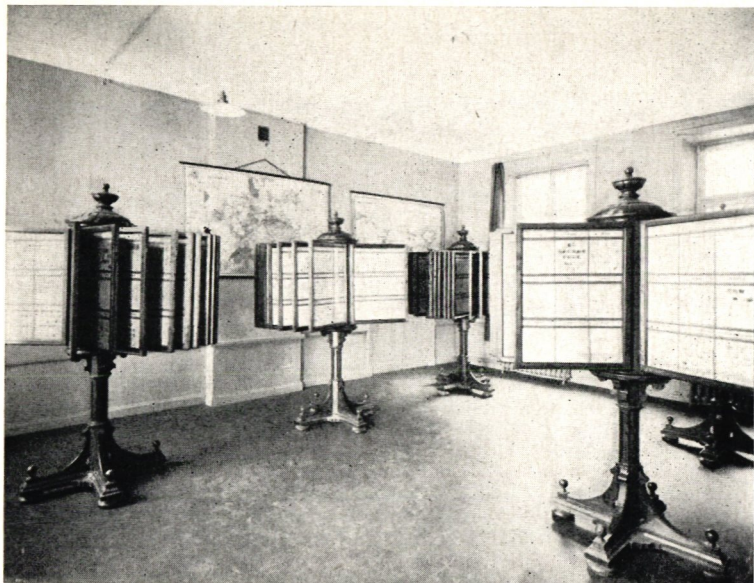
Under den tid av omkring 20 år som Rudbeck var museets föreståndare tillfördes dess samlingar en hel del intressanta föremål och frimärken. Sålunda inköptes modeller, utförda av konstnären E. Elenius, av de gamla postjakterna Hiorten och Konung Gustaf samt av den första svenska postångaren Constitutionen ävensom av olika slags poståkdon efter häst och ren. Likaledes förvärvades fint utförda modeller av äldre järnvägspostvagnar, utförda av förre postmästaren A. Blixt. En iseka, använd för postföring i början av 1900-talet, tillfördes samlingarna. Flera utländska postuniformer skänktes av deltagare i den i Stockholm 1924 hållna världspostkongressen. Slutligen kan också nämnas ett av professorn vid Kungl. Akademien för De Fria Konsterna A. Jungstedt utfört porträtt av generalpostdirektören A. J. Juhlin. Som material vid porträttets utförande har använts endast stämplade svenska frimärken.

De stora donationernas rad inleddes 1922 av den svenskfödde direktören Hans Lagerlöf i New York, vilken då skänkte Postmuseum en

värdefull samling utländska frimärken. En mängd nya donationer, sammanlagt 21, gjordes senare av Lagerlöf. Dyrbarast i samlingarna, som omfatta cirka 60.000 frimärken, äro de båda berömda Mauritius-frimärkena från 1847, 1 penny röd och 2 pence blå. 1923 överlämnade professor Astley Levin fem album med omkring 70.000 svenska stämplade frimärken. Två frimärksdonationer tillföllu Postmuseum 1929. Den ena, som skänktes av marindirektör Fredrik Arsenius och minister Harald Bildt, bestod av porträttfrimärken med förklarande text. Den andra donationen, som kom från greve Eric von Rosen, innehöll alla till dess kända avarter av svenska frimärken.

Postkontor från 1800-talets mitt. Bild fr. 1910.

*Svängmontrer med
frimärken. Bild fr.
1910.*

En förening, Postmusei Vänner, som verkar för Postmuseum, bildades 1926. Vid föreningens start åtog sig dåvarande kronprins Gustaf Adolf att vara föreningens första hedersledamot. Och som sådan har han beahagat kvarstå även som konung Gustaf VI Adolf.

Genom att Postmusei Vänner 1932 erhö11 15.000 kr av statens lotterimedel kunde föreningen inköpa och skänka museet flera värdefulla föremål, bl. a. en skiss av konstnären Karl Wilhelmsson till den av honom utförda stora målning, som pryder postkontorets Stockholm 1 stora hall. Få äro ej de föremål, som under årens lopp skänkts till Postmuseum av Föreningen Postmusei Vänner. Museet har haft gagn av att föreningen spritt kunskap om museet i sin publikation, som först hette Nyheter från Postmuseum och senare Meddelande från Postmusei Vänner. Tidskriftens efterföljare är årsboken Postryttaren, som fr. o. m. 1956 utges av Generalpoststyrelsen.

Frimärkssamlingarna ommonterades 1919. Samma år utgav Rudbeck en handledning för allmänheten beträffande frankoteckenssamlingen i den svenska avdelningen. Denna handledning blev det första numret i en skriftserie, Meddelanden från Postmuseum, i vilken hittills utkommit 31 arbeten behandlande posthistoriska och filatelistiska ämnen.

Allteftersom samlingarna ökades fick museet också vid olika tillfällen ökade utrymmen. 1932 flyttade postverkets persedelförråd från posthuset Lilla Nygatan 6. Postmuseum fick överta de rum som därigenom blevo lediga. Museet stängdes fyra månader i början av 1933 för reparationer och omflyttningar. Då det åter öppnades dispo-

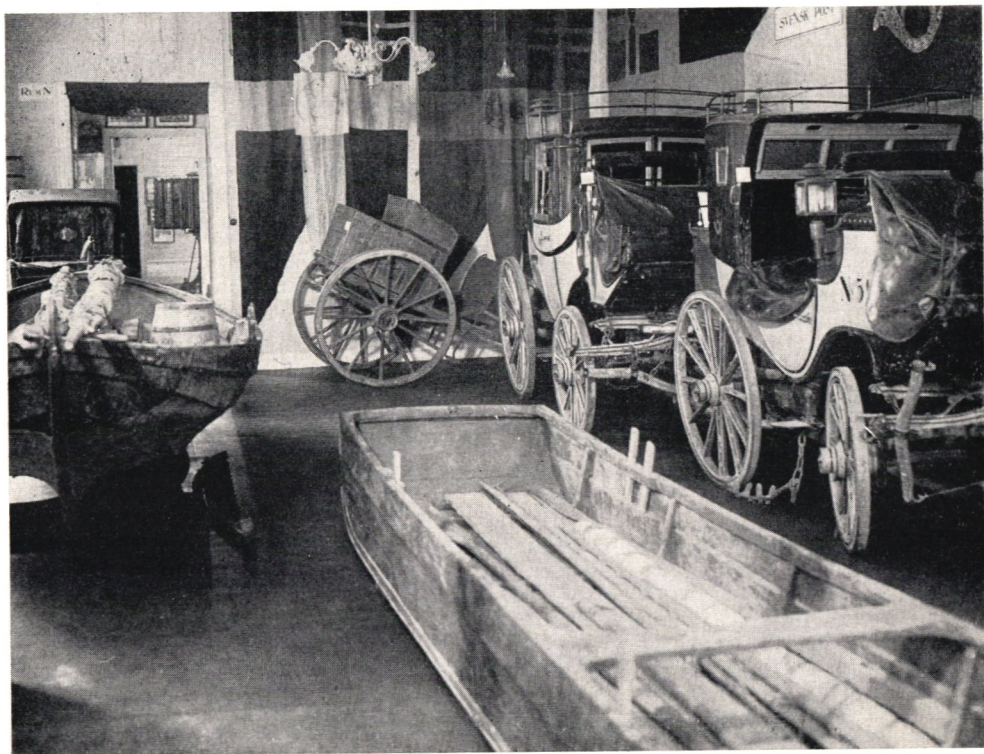
nerade det 24 rum i fastigheten. I olika avdelningar visades: porträtt-samlingen, posten i konsten, frankoteckenssamlingen, poststatistik, postverkets fastigheter, modellsamlingen, historiska samlingen, utländska samlingen, brevsamlingen, luftpost, emballering av postförsändelser, interiören av ett postkontor från 1850-talet samt dioramor med olika poståtkdon i landskap.

Kort innan Rudbeck avled i januari 1935 hann han avsluta ett omfattande och utmärkt arbete om "Svenska postverkets fartyg och sjöpostförbindelser under 300 år", vilket Generalpoststyrelsen lät utge i bokform. Med sitt teoretiska kunnande, sitt goda omdöme, sin högt utvecklade smak och sitt stora intresse för allt som rörde Postmuseum var Rudbeck en väl skickad föreståndare för museet.

1933—1952

Från 1 november 1933 förordnade Generalpoststyrelsen dåvarande förste postassistenten, sedermera intendenten P. L. G. Heurgren, som tidigare under flera år från och till arbetat i Postmuseum som biträde åt friherre Rudbeck, att under Rudbecks sjukdom tjänstgöra såsom museichef. I januari 1936 blev Heurgren ordinarie föreståndare för museet. Fram till slutet av 1933 var föreståndarskapet för Postmuseum endast

Poståtkdon och postbåtar. Bild fr. 1927.

Brevlådor, postskyltar, kassakistor. Bild fr. 1933.

en bisyssla vid sidan av annan postal tjänst. Men från 1934 har museets föreståndare helt ägnat sin arbetstid åt museet.

I början av 1939 inlämnade Heurgren till sin dåvarande överordnade, byråchefen J. E. Andrée, förslag om nyordning av Postmusei historiska samlingar efter moderna museiprinciper och i mera strikt tidsföljd. Möjligheten att genomföra en nyordning i ett betydligt utvidgat museum yppade sig, då postkontoret Stockholm 2 i maj 1939 flyttade från posthuset Lilla Nygatan 6 till lokaler på Stora Nygatan. Nedre botten i byggnaden och hela andra våningen, där museet tidigare disponerat endast tre små rum och en större sal, blevo genom postkontorets förflyttning lediga. Ganska snart sattes reparationsarbeten för museets räkning i gång i våningen en trappa upp, avsedd att disponeras för frimärkssamlingarna. Utrymmena å nedre botten användes under världskriget av en fältpostanstalt och efter krigets slut ett år av en avdelning av postverkets tryckeri. Under en stor del av senaste världskriget var Postmuseum stängt för allmänheten.

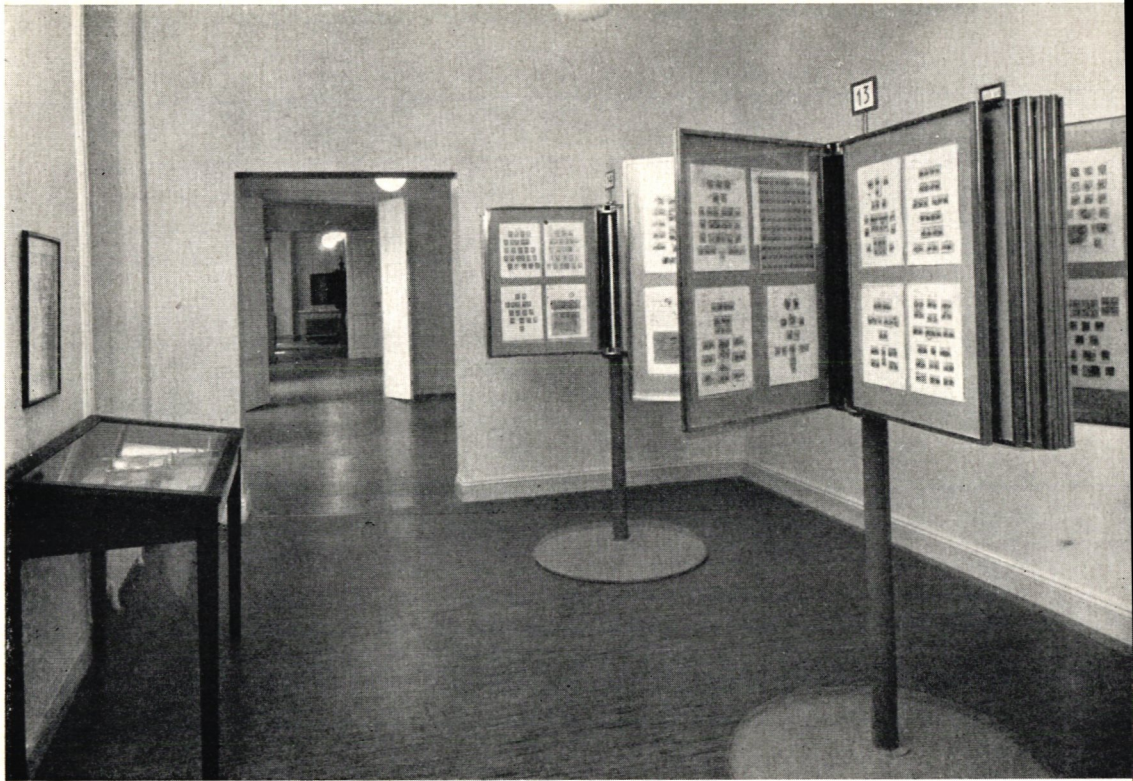

Postdisk och kassakistor. Bild fr. 1935.

I början av 1941 monterades i den nya frimärksavdelningen en trappa upp huvudsamlingen av svenska frimärken i monterställ som beställts några år tidigare. En stor sal uppläts för utställning av de av Lagerlöf skänkta frimärkena i nya svängmontrer av metall. I augusti 1941 öppnades den filatelistiska avdelningen för allmänheten. Samlingarna av frimärken upptog 9 av de 13 rummen och salarna. Resten reserverades för tillfälliga utställningar. De historiska avdelningarna höllos stängda till slutet av november 1941.

År förgingo sedan, innan de historiska samlingarna ordnades i bottenvåningen. Under överinseende av arkitekt L.-E. Lallerstedt utfördes 1944 en del ombyggnadsarbeten inom bottenvåningen. Följande år fick numera riksantikvarien doktor B. J. N. Thordeman, postdirektören Långe och museets föreståndare i uppdrag av poststyrelsen att göra upp en plan för de historiska samlingarnas nyordning.

Kommittén föreslog Generalpoststyrelsen att i den stora, centralt liggande salen i bottenvåningen ge en kronologisk översikt över svenskt

Svängmontrer med frimärken. Bild fr. 1941.

postväsen genom tiderna. I de rum, som på två sidor omge denna sal, skulle den historiska utvecklingen av olika rörelsegrenar i postverket mera detaljerat belysas. Därvid fick Heurgren fria händer att ordna så som det under arbetets gång visade sig vara bäst.

I maj 1949 var största delen av de historiska samlingarna färdiga att invigas av generaldirektör A. E. V. Swartling. Den 30 november 1952, Heurgrens sista tjänstgöringsdag, var nyordningen av de historiska samlingarna i bottenvåningen helt genomförd.

Under perioden ifråga införlivades med museets samlingar många föremål. År 1934 räddades två järnvägspostvagnar från nedskrotning. Den ene av dessa har sedermera utranterats. Sistnämnda år fick museet även två fältpostvagnar och en hästdiligens.

År 1950 kom till museet en frimärkstryckpress, som flera år varit i bruk inom postverkets frimärkstryckeri. Denna press är nu uppställd i museet. Inom Tekniska Museet i Stockholm tillverkades för Postmusei räkning modeller i miniatyr av två 1700-tals posthus, varav det ena

ännu finnes kvar i Grisslehamn i norra Uppland och det andra låg på Rügen i Tyskland, då denna ö tillhörde Sverige.

På ett årsmöte i Postmusei Vänner den 24 februari 1943 omtalades, att den internationellt kände filatelisten direktör N. Strandell erbjöd Generalpoststyrelsen att för Postmusei räkning förvärva hans under flera årtionden samlade filatelistiska litteratur, uppgående till omkring 15.000 nummer. Poststyrelsen hemställde hos Kungl. Maj:t att för inköp av det strandellska biblioteket få använda 20.000 kr av de medel, som inflöto för försäld frimärksmakulatur. Detta bifölls och ej långt härefter överflyttades Strandells filatelistiska bokskatter till Postmuseum. Biblioteket har med åren genom nyförvärv betydligt utökats. En handbok, omfattande 1506 sidor, över monografier i biblioteket har utarbetats.

Postmusei huvudsamling av svenska frimärken har vid några tillfällen ordnats om för att motsvara tidens krav på ändamålsenlig och tilltalande montering. Samma sker sedan en del år tillbaka med samlingarna av utländska frimärken. Ovanför varje serie av märken från Europas länder placeras en förklarande text.

Lagerlöfs 22 donationer ha av Strandell beskrivits i åtta kataloger. Även andra än Lagerlöf ha kommit ihåg museet med gåvor av frimärken. Grosshandlare F. d'Orchimont testamenterade till museet bl. a. 20 album med frimärken från olika länder, och värdefulla svenska och norska frimärken testamenterades av ingenjör H. Sundstedt. De senaste stora donationerna gjordes 1952 av konsul F. Benzinger. De innehålla förnämligt och dyrbart studiematerial till frimärken med Oscar II:s porträtt och till Gustaf-emissionerna 1910—20. Museet har från många andra enskilda mottagit gåvor, som berikat dess olika samlingar.

Postmuseum har under årens lopp ordnat ett flertal utställningar såväl utanför Stockholm som i museets lokaler. Den största av dessa var "Posten på post för Sverige", som visade postverkets insatser under krigsåren i början av 1940-talet. Museet har även deltagit i många frimärksutställningar såväl här hemma som utomlands.

I december 1951 inrättade Generalpoststyrelsen en rådgivande nämnd för museet, Postmuseinämnden. Den består av sex ledamöter, varav ordföranden, som är chefen för styrelsens intendentsavdelning, representerar poststyrelsen. En av ledamöterna företräder Riksantikvarieämbetet, en Föreningen Postmusei Vänner, en personalorganisationerna inom postverket samt en de tre största filatelistföreningarna. Museets

föreståndare är självskrivnen ledamot och fungerar som nämndens sekreterare.

Intendent Heurgrens tid som föreståndare för Postmuseum kännetecknas främst av åtgärder för att öka kontakten mellan museet och allmänheten. Genom omordningen av samlingarna efter moderna museitekniska principer, utställningar, visningar av museet för skolungdom och särskilda grupper, åtföljda av guider, samt genom föredrag i olika ämnen har en allt större allmänhet kunnat få en inblick i ej endast hur det svenska postverket fungerade i forna tider utan även hur det arbetar i dagens samhälle.

1953—

Den 1 december 1952 tillträdde byråsekreteraren J. G. H. Stenerudh befattningen som intendent och föreståndare för Postmuseum.

Efter denna tidpunkt har betydande ombyggnadsarbeten utförts i våningarna en och två trappor upp. En hiss, gående genom fastighetens tre våningar, har installerats.

Till frimärksavdelningen har tagits upp en ny ingång. Ett stilfullt förрум har ordnats inom denna avdelning. Och flera ändringar, som varit till fördel, har där utförts.

I våningen två trappor upp finnas, förutom en nyordnad historisk avdelning, även en avdelning visande postverket av i dag. I den kan allmänheten se hur ett modernt postkontor är inrättat. Vidare får besökarna upplysningar om brevbärarens arbete och betydelsen av att skriva riktiga postadresser, hur kassatjänstemannen arbetar och vad han har att syssla med under en tjänstgöringsvakt samt slutligen också hur postsparbanken och postgirot arbetar till det svenska folkets fromma. I sista rummet i den moderna avdelningen visas postväsendets stora betydelse såsom förmedlare och upprätthållare av kontakter mellan jordens alla folk.

Det är en storartad utveckling Postmuseum genomgått sedan det grundades för 50 år sedan. Men föga skulle även med den bästa vilja hos personalen där ha kunnat uträttas, om ej Generalpoststyrelsen och främst dess chefer genom åren, generaldirektörerna J. von Krusenstjerna, J. Juhlin, A. Örne och E. Swartling, visat museet intresse och välvilja. Och cheferna för den avdelning inom poststyrelsen, under vilken museet lyder, ha verksamt bidragit till de vunna resultaten. De ha varit byråcheferna G. Kihlmark, E. Högnér och J. Andrée samt överintendenten N.-F. Antoni.